

УДК 347.23

ЗАХИСТ ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

PROTECTION OF RIGHT OF STATE PROPERTY AND PROPERTY RIGHT OF UKRAINIAN PEOPLE

Первомайський О.О.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права,
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджуються сучасні проблеми захисту права власності таких суб'єктів публічного права, як держава Україна та Український народ. Пропонуються можливі правові способи вирішення цих проблем. Обґрунтовується потреба судового захисту прав власника.

Ключові слова: суб'єкти публічного права, держава Україна, право власності держави Україна, право власності Українського народу, захист права власності, судовий захист права власності.

В статье исследуются современные проблемы защиты права собственности таких субъектов публичного права, как государство Украина и Украинский народ. Предлагаются возможные правовые способы решения этих проблем. Обосновывается потребность в судебной защите прав собственника.

Ключевые слова: субъекты публичного права, государство Украина, право собственности государства Украина, право собственности Украинского народа, защита права собственности, судебная защита права собственности.

The article analyzes the current problems of protecting property right of subjects of public law as a state Ukraine and Ukrainian people. Proposed possible legal remedies to these problems. Substantiates the necessity for court protection of the rights owner.

Key words: subjects of public law, state Ukraine, Ukraine state property right, property right of Ukrainian people, protection of property right, court protection of property right.

Постановка проблеми. Теза про потребу удосконалення механізму захисту прав суб'єктів приватного права шляхом притягнення до цивільно-правової відповідальності держави України виглядає настільки природною, що запропоновані останнім часом наукові дослідження цієї проблематики є цілком ло-

гічними та доречними [1; 2]. Водночас, залишається мінімально дослідженим механізм захисту цивільних прав та інтересів вже самих суб'єктів публічного права як учасників цивільних відносин [3, с. 149–163]. Тим більше, що події першої половини 2014 р., що відбулися на території Автономної Республіки Крим

(надалі – АРК) та міста Севастополя, безперечно, не просто актуалізували це питання, а фактично спровокували категоричну вимогу як до органів державної влади України, так і до вітчизняної наукової спільноти щодо необхідності напрацювання дієвих правових способів захисту прав власності суб'єктів публічного права на належне їм майно.

Тому, основною **метою** цієї статті є напрацювання дієвих та ефективних механізмів захисту прав власності суб'єктів публічного права, зокрема держави Україна та Українського народу на тимчасово окупованій території АРК та міста Севастополя.

Виклад основного матеріалу. Звісно, що захист державної власності, а тим більше власності Українського народу може та має здійснюватися не лише правовими, а й іншими шляхами, методами, засобами, способами тощо. Однак, порядок, підстави, суб'єкти та, власне, механізм застосування цих засобів та способів, перебуває за межами цього дослідження. Навпаки, у ньому звертається увага на правові явища, й в першу чергу – на приватноправові способи захисту прав власності держави Україна та Українського народу.

Слід зазначити, що внаслідок протиправного захоплення частини території України створено підгрунтя й для порушення прав приватної власності фізичних та юридичних осіб, що, безперечно, заслуговує на окрему дослідницьку увагу, однак вже поза межами цієї роботи.

Не на часі, проте з інших підстав, розмірковування щодо захисту прав власності таких суб'єктів публічного права, як територіальні громади сіл, селищ та міст АРК та територіальної громади міста Севастополя, оскільки законодавством РФ, рішеннями та діями органів влади РФ, органів влади АРК та міста Севастополя не визнається саме існування таких суб'єктів-власників, як територіальні громади. Звісно, за законодавством України вони, тобто територіальні громади, у межах АРК та міста Севастополя продовжують існувати, однак вчинити дії щодо захисту належних їм прав власності фактично нікому.

Таким чином, об'єкт та предмет цього дослідження пов'язаний з захистом прав власності лише таких суб'єктів як Український народ та держава Україна.

Водночас, у контексті визначення об'єкта та предмета наукового дослідження доречно також зазначити наступне. По-перше, незважаючи на те, що чинне законодавство виокремлює одночасно двох самостійних суб'єктів відносин власності на свого роду державному рівні: Український народ та держава Україна; підтримуємо думку про хибність підходу в такому суб'єктному «подвоєнні» публічних власників з позицій цивільного права та визнаємо, що абсолютна кількість способів захисту прав власності цих суб'єктів, суб'єкти, які здійснюватимуть захист, як, власне, й правовий механізм такого захисту, будуть тотожними. По-друге, йдеться про захист права власності винятково власників – Українського народу та держави Україна, оскільки всі органи державної влади та переважна більшість державних установ, підприємств, компаній та товариств не є власниками, тобто не мали

прав власності на майно, що перебувало в їх віданні на території АРК та міста Севастополь. А отже, ці суб'єкти можуть лише представляти власників у процедурі захисту порушених, оспорюваних чи таких, що не визнають прав власності. Звісно, при цьому можна стверджувати, що державні установи, підприємства, компанії та товариства, які мали у своєму віданні майно, що перебувало на території АРК та міста Севастополь, як титульні володільці теж не позбавлені юридично забезпечених можливостей на самостійне пред'явлення вимог щодо захисту прав на це майно. Проте, погоджуючись з подібним судженням, все ж констатуємо, що використання такого складового елементу механізму захисту державного майна є похідним від ключового питання: яким чином захистити права власності Українського народу та держави Україна на належні їм об'єкти права власності ще до повернення суверенного контролю над територією АРК та міста Севастополя.

Потреба в такому захисті обумовлена тим, що рішеннями та діями органів влади РФ, органів влади АРК, органів влади міста Севастополя, у тому числі органів, що були створенні всупереч законодавства України, заперечується належність державного майна, що знаходиться в межах тимчасово окупованої території, його власникам – державі Україна та Українському народові. Так, зокрема, у п. 6 постанови ВР АРК «Про незалежність Криму» від 17.03.2014 зазначено, що: «Державна власність України, яка перебуває на день прийняття цієї Постанови на території Республіки Крим, є державною власністю Республіки Крим [4]. Власне цього ж дня іншою постановою ВР АРК «Про націоналізацію підприємств і майна морського транспорту сфери управління Міністерства інфраструктури України та Міністерства аграрної політики та продовольства України, розташованих на території Республіки Крим та міста Севастополя» було незаконно націоналізовано у власність Республіки Крим державне майно (цілісні майнові комплекси) значної кількості державних підприємств [5]. Слід зробити припущення, що подібна протиправна практика буде продовжена й надалі, а отже держава Україна та Український народ можуть бути позбавлені значної кількості свого майна: континентального шельфу, нерухомого майна, корпоративних прав тощо [6].

Одним з перших правових кроків на шляху захисту прав власності держави Україна та Українського народу мало стати ухвалення відповідних змін до чинного законодавства, оскільки останнє не передбачало саму можливість окупації частини території України, а отже й не містило норм, які б регулювали відносин власності в подібних ситуаціях.

Першочерговим кроком у внесенні таких змін стало прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014. Зокрема, ч. 2 та 6 ст. 11 цього Закону підтверджено збереження державної власності та права власності Українського народу на відповідні об'єкти права власності.

У зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя на території АРК та міста Севастополя органами судової влади, що створені згідно українського законодавства, необхідним також було внесення змін у територіальну підсудність справ у різних видах судочинства (ст. 12 Закону), що надасть можливість захищати право державної власності у вітчизняних судах з використанням національного матеріального та процесуального законодавства.

Згадування в цьому законі про органи судової влади є надзвичайно слушним, оскільки у випадку наявності спірних відносин, – а саме це можна констатувати в нинішній ситуації коли органи влади АРК, міста Севастополя та РФ заперечують, не визнають та іншим чином порушують право власності України та Українського народу на державне майно (винятком з цього, є часткове повернення військового майна), – необхідну компетенцію мають саме органи судової влади, у тому числі міжнародні судові інституції, у той час як національне законодавство слугує необхідною, проте лише однією з передумов для захисту права власності. Тому, ухвалення відповідного законодавства, у тому числі згаданого вище Закону України від 15.04.2014, є вкрай необхідним, однак не самодостатнім явищем у механізмі захисту цивільних прав та інтересів держава України та Українського народу. Такими бажаними правовими явищами є судовий розгляд спірних відносин у національних, іноземних та міжнародних судах та ухвалення рішень за результатами цих розглядів, у відповідності до яких буде підтверджуватися, захищатися, визнаватися право державної власності та право власності Українського народу. При цьому, вважаємо, що розпочинати подібні процедури необхідно вже в нинішній час, не чекаючи наступного порушення прав власності, більш слушного чи ще якось моменту, певної події тощо.

В механізмі захисту права державної власності та права власності Українського народу можуть бути використанні майже всі способи захисту цивільних прав та інтересів, що прямо згадуються в ст. 16 ЦК України чи іншому законодавстві. Так, на підтвердження наявності права власності, його поновлення тощо можуть бути пред'явленні позови про визнання права власності, про припинення дії, яка порушує права власності, про відшкодування шкоди.

На початок червня 2014 р. урядом України було поширено інформацію, що загальна сума збитків, завданих Україні анексією Криму, становить 1 трильйон 80 мільярдів гривень, без врахування вартості корисних копалин та упущеної вигоди [7]. Звісно, що зазначені заяви мають бути в подальшому реалізовані шляхом подання відповідних судових позовів. При цьому сторонами в цих провадженнях, у залежності від обставин справи, не обов'язково мають бути дві держави: Україна та РФ, що ускладнить не лише судові процедури, а й саме виконання можливих судових рішень. Потенційно можливими учасниками судових проваджень можуть стати так звані господарюючі суб'єкти, які (українські), з одного боку, зазнали шкоди (збитків), а з іншого – російські, що своїми діями таку шкоду завдали.

Можливі й більш складні комбінації з визначення сторін спірних відносин.

Так, наприкінці липня 2014 р. було оголошено рішення постійної палати третейського суду в Гаазі за позовом колишніх акціонерів ЮКОСа, яких у процесі уособлювала компанія Group Menatep Limited (GML), до РФ, відповідно до якого остання має сплатити на відшкодування завданих втрат 50,02 млрд. дол. США [8].

Наявні в міжнародній практиці позови й щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок окупації. Таким відомим прикладом є подані до Європейського суду з прав людини заяви Кіпру та її громадян до Турецької республіки у зв'язку з подіями 1974 р. та подальшим порушенням прав власності та інших прав греків-кіпріотів. Зокрема, рішенням Великої палати ЄСПЧ у справі «*Дімопулос та інші проти Туреччини*» (2014 р.) заявникам було присуджено 90 млн. євро в якості відшкодування завданої шкоди [9].

Цілком зрозуміло, що в подібних випадках йдеться про можливе застосування в позовах до державопорушників такого способу захисту цивільних прав, як *відшкодування шкоди*.

У зв'язку з тим, що з метою незаконного заволодіння державного майна України ВР АРК (нинішня назва – Державна рада РК), починаючи з березня 2014 р., ухвалила ряд незаконних рішень (постанов) щодо «націоналізації» майна, яке належить державі України, доречним буде також застосування передбаченого п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України такого способу захисту цивільних прав та інтересів, як *визнання незаконним рішення органу влади АРК та (або) органу влади міста Севастополь*. Потенційними відповідачами в цих справах мають бути ті органи влади АРК, міста Севастополя, які ухвалили відповідне незаконне рішення.

Звісно, у разі коли ухваленнями таких рішень оспорується чи не визнається право власності Українського народу чи держави на певні об'єкти, то можливими до застосування є також такий спосіб захисту прав власності, як *визнання цього права*.

У випадку, коли ж незаконні рішення супроводжувалися або мали наслідком дії господарюючих суб'єктів РФ щодо незаконного одержання у володіння та користування державного майна України, то належними способами захисту прав власності держави Україна чи титульних прав українських господарюючих суб'єктів, які мали це майно у своєму володіння (на праві господарського віддання чи управління), можуть бути *віндикаційні позови*.

Безперечно, одержання позитивних за своїм змістом судових рішень, наприклад, у національних судах України, скоріше за все не буде тією кінцевою метою, яку слід досягти, розпочинаючи процес захисту права власності держави Україна та Українського народу, оскільки бажаним та необхідним є й їх подальше виконання, тобто підтвердження наявності в держави Україна та Українського народу права власності. Тому за можливості доречним буде звернення з позовними вимогами безпосередньо до міжнародних судових інституцій чи іноземних судів.

Водночас, правовий механізм захисту прав власності, у тому числі публічних власників, в окремих випадках вимагає обов'язкове використання національних інститутів судового захисту як певної передумови для звернення до міжнародних судів, організацій тощо, які прямо або опосередковано вимагають, щоб суб'єкт звернення попередньо скористався можливістю судового захисту на національному рівні.

Звісно, в якості альтернативи судовим способам захисту прав власності Українського народу та держави Україна можуть бути розглянуті й інші форми (способи, методи) правового захисту, наприклад, самозахист, однак зрозуміло, що правомірність застосування таких форм (способів, методів) потребує свого гідного обґрунтування.

Особливість у здійсненні захисту права державної власності полягає в наявності значного кола суб'єктів, що можуть бути залучені до цієї діяльності. Звісно, такими суб'єктами є, у першу чергу, органи прокуратури, які мають захищати права та інтереси держави навіть з огляду на положення Основного Закону України.

Крім того, звичним уособленням держави України є Кабінет Міністрів України, який хоча й не визнаний окремою юридичною особою, однак є тим органом влади дії якого є діями самої держави. Можуть представляти державу Україна в судових процесах щодо захисту її прав та інтересів, у тому числі права власності, міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, зокрема Фонд державного майна України.

Нарешті, абсолютна більшість державного майна була розподілена між різного роду особами: держав-

ними підприємствами, установами, закладами тощо. Зрозуміло, що йдеться й про значне коло так званих господарюючих суб'єктів державного сектору економіки, у тому числі національні акціонерні компанії, державні підприємства, державні установи, заклади тощо, які на праві господарського відання чи оперативного управління володіли цим майном, а на сьогодні його позбавлені. Не являючись власниками, а будучи лише володільцями державного майна, ці юридичні особи можуть скористатися способами захисту, що може використовувати не лише власник, а й володільць, наприклад, подати згадані вище віндикаційні позови, позови про визнання права власності чи відшкодування завданої шкоди.

Висновки. Слід визнати, що вирішення політико-правового конфлікту з тимчасовою окупацією частини території України, а саме АПК, безперечно, у першу чергу, може та має ґрунтуватися та політико-правових засадах, а використаний правовий інструментарій має переважно публічно-правову природу. Водночас, складність ситуації просто змушує не обмежуватися поняття та явищами міжнародного публічного права, тим більше, що враховуючи останні події, саме міжнародне публічне право перебуває в певній кризі. З огляду на це, вважаємо нагальним застосування можливих приватноправових способів, засобів та методів захисту прав та інтересів держави Україна та Українського народу, що, безсумнівно зазнали втрат внаслідок порушення їх прав власності. Вважаємо, також доречним буде розробка та обговорення не лише запропонованих в цій роботі, а й інших варіантів захисту прав власності держави Україна та Українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хоменко М.М. Відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та (або) службовими особами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.М. Хоменко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 20 с.
2. Ткач І.В. Держава Україна як суб'єкт недоговірних зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.В. Ткач ; НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. – К., 2014. – 20 с.
3. Первомайський О.О. Участь територіальних публічно-правових утворень в цивільних відносинах: проблеми теорії та практики : [монографія] / О.О. Первомайський. – К. : Ред. журн. «Право України, 2013. – 196 с.
4. Офіційна Інтернет-сторінка «Государственного Совета Республики Крым» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/act/11748>.
5. Офіційна Інтернет-сторінка «Государственного Совета Республики Крым» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/act/11761>.
6. «Газпром» забере собі «Чорноморнафтогаз» і шельф: капіталізація компанії збільшиться на \$ 50 млрд // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dt.ua/ECONOMICS/gazprom-zabere-sobi-hornomornaftogaz-i-shelf-kapitalizaciya-kompaniyi-zbilshitsya-na-50-mlrd-139888.html>.
7. Кабмін готує позови до Росії на трильйон гривень за анексію Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25408823.html>.
8. Росія програла судовий процес у справі ЮКОСа на \$50 мільярдів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/world/944434-rosiya-prograla-sudoviy-protses-u-spravi-yukosa-na-50-milyardiv.html>.
9. Кипр ожидает от Турции исполнения решения ЕСПЧ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ria.ru/world/20140513/1007616794.html>.